

„Борисовата градина“ – емблематичен парк на България

Атанас Ковачев, Мария Гуркова,
Станимир Шаламанов, Владимир Маринов

Sofia BG

Снимка: Мария Цветанова

До 1878 г. територията на днешната „Борисова градина“ е била извън градските черти и е използвана за паша на добитък. Наричана е „Табията“, заради близко старо турско укрепление. Мясното било обрасло предимно с върби и

дъбове, а единствените целеносочено засадени алеини дървета са били върбите покрай Цариградско шосе, останали от времето на османския реформатор **Мидхад паша**.

В първите години след Освобождението там са се провеждали и войнишки учения, а с общинско разпореждане край Цариградско шосе било обособено гробище. През 1880 г. по урегулираната вече „Цариградска улица“ градският градинар, австриецът **Карл Бетц (Karl Betz 1850 – 1925)** засажда в алеини на-

София може да се гордее с един голям парк, напомнящ истинска гора, който отличава нашата столица и често истински впечатлява чужденците. Наричат го и „белия гроб“ на града, а все по-замърсеният въздух сякаш подчертава значението му. Софианци обаче го възприемат като даденост и, въпреки че той е сред любимите им места за разходка и отдих, не го познават добре. А той е изграждан цели 140 години и има богата история, в която се преплитат постижения и провали, интриги и скандали.

саждения акациев дървета.

Юридически паркът се ражда на 22 март 1882 г. По идея на твърде предприемчивия кмет **Иван Хаджигенов**, градската управа взема решение за преместване на гробището и за съз-

даване на негово място на градина – разсадник за дървета и храсти (пепиниера). От там се доставяли фиданки за благоустрояването на младата българска столица. Кметът имал идея и за внос на декоративни и екзотични храсти и дървета от чужбина. Това предложение обаче не срещнало пълно одобрение, тъй като градът е имал по-спешни проблеми за решаване.

С отговорната и сложна задача за оформяне на парка е бил натоварен новият общински градинар на София,

работилият преди това за княз Гика в Букурещ швейцарец **Даниел Неф (Daniel Neff 1843 – 1900)**. Той изработва първия устройствен план на бъдещия парк, който не е приложен изцяло.

Същинското изграждане на парка започва през 1884 г. Засадени са акации, оформени са цветни лехи, на мястото на днешното езеро с лилиите е създадено езеро, наричано тогава Рибното, заради декоративните рибки. Все още има запазени фрагменти от създадения тогава жив плет от глог и черници, както и от дъбовите редици срещу комплекса на Българското национално радио. Площта на парка е увеличена с още 40 дка. Входът е оформен откъм

Цариградско шосе до езерото с патици и риби.

Според отчет на отделение „Градини и паркове“ към 1885 г. разсадникът има обща площ от 507 дка. Основните дървесни видове, внасяни в този период, са акация (присаждана с топчести и червено-цъфтящи форми), овощни дървета и малко памидово лозе. Отчитат се и първите приходи от 1000 лв. в общинския бюджет. Плановата композиция на Пепиниерата се образува от пресичането на четири главни алеи. На северозапад граничи с Перловската река, на североизток – с Цариградско шосе, на югозапад – с Руските гробища, на югоизток – с къщата на градинаря **Даниел**

План на град София от 1878 г. Стрелката показва мястото на бъдещия парк.

Източник: <http://stara-sofia.com/karti.html>

Астрономическата обсерватория, 1899 г.

По данни на източника – http://astro.phys.uni-sofia.bg/obs_bg.html снимката е направена на 26.XI.1899 г. от първия асистент по Астрономия Йордан Ковачев

Неф. В парка цветята все още са малко за сметка на обширните тревни площи.

Второто разширение на градината е извършено през 1888 г. По препоръка на **Княз Фердинанд** (възцарил се на 7 юли 1887) в Пепиниерата са внесени дървесни екземпляри от видовете летен дъб (*Quercus robur*), явор (*Acer*), ясен (*Fraxinus*), бреза (*Betula*), черен бор (*Pinus nigra*). Донесени са от различни краища на страната – Пасарел, Кокаляне, Чамъ Курия (Боровец). Първият засажен дъб (*Quercus robur*) е 12-годишно растение от местността Кору-Багаларъ (Лозенец) с поставена метална табелка с означение за произхода. През следващите 3 – 4 години всяка есен са внасяни по 6 – 7 коли с дървета, най-често брези, от Пасарел и Кокаляне, засадени между акациите и овощните дървета.

През 1889 г., по времето на кмета **Димитър Петков**, започва изграждане на канализационна система за довеждане на вода от Боянската река. Тогава е направено т.нар. „Голямо езеро“ (бъдещото езеро „Ариана“).

В този период започва и залесяване на частта на градината между днешната Астрономическа обсерватория, стадион „Българска армия“ и Колодрума. За посадъчен материал са използвани фиданки от смърч (*Picea*), бор (*Pinus*), дъб (*Quercus*), ясен (*Fraxinus*) и други дървесни видове, произведени в първия горски разсадник в София в местността „Дъбето“ край Княжево. Продължава внасянето на иглолистни фиданки и от Чамъ-Курия. Засаждани са групово или

единично между акациите и плодните дървета. Територията над Рибното езеро, с площ около 11 дка, е залесена с дъбов жълд от помощник горския инспектор, чеха **Юлиус Милге (Julius Milde 1861 – 1942)**. Някои от тези вековни дървета са запазени и днес.

От обогатения посадъчен асортимент Общината продавала и на гражданите декоративни и овощни дървета, храсти, цветя, букети и венци. Към 1891 г. нарастват нуждите за улично озеленяване и продажбите към частни лица на дървета от разсадника са прекратени.

През 1892 г. по инициатива на **проф. Марин Бъчеваров** (*умишлено добавил е във фамилията си*), първият преподавател по астрономия във Висшето училище (дн. Софийски университет „Св. Климент Охридски“), започва строителство на Астрономическа Обсерватория. Основната сграда е завършена през 1894 г., а през 1897 г. е монтиран първият стационарен телескоп.

На следващата година площта от Цариградско шосе на югозапад до терена

на бъдещия разсадник „Княз Борис III“ е залесена с дъб. Това става възможно след като от звено „Горско управление“ към Министерството на финансите е отправена молба да се отстъпят на Софийското горско управление 130 дка в местността между Цариградското и Княжевското шосе „с условие гората да бъде собственост на града“.

Така е поставено началото на плановете за залесяване на „Княз-Борисовите култури“ или „Държавната гора“ между днешните бул. „Цариградско шосе“, бул. „Пею Яворов“ и бул. „Драган Цанков“. Начинанието не среща очакваното одобрение. Много от местните жители използват това място за паша на добитъка си и започват активна съпротива. След пагането на Стамболов, тази гора е била частично унищожена.

През април 1895 г. след наводнение се е наложило пресушаване на Голямото езеро, а през октомври то е било почистено и напълнено отново, за да може да се използва за легена пързалка през зимата. По това време се извършва и официално преименуване на „Градската пепиниера“, в градина „Княз Борис Търновски“.

Драматично е създаването на днешната лесопаркова част. Залесяването ѝ се извършва съгласно специално изработен План за залесяване на София, ситуационната част на плана е дело на инж. Калчев, а лесокултурната – на Константин Байкушев. Софийският районен горски инспектор агроном-лесовъдът Петър Беров започва залесяването през есента на 1896 г. на 20 дка

Лесовъдите Петър Беров, Юлиус Милде и други, около 1898 г.
Източник: Ганев, Н., Залесяването на София (Градини, паркове и горски култури), София, 1942 г.

от селската мера с бряст (*Ulmus*), ясен (*Fraxinus*), черница (*Morus*), конски кестен (*Aesculus hippocastanum*) и акация (*Robinia*) за засенчване и защита на предстоящото залесяване с иглолистни видове. Разораването на селската мера предизвиква остра съпротива на жителите на Слатина и други съседни села. Бунтовете стават толкова сериозни, че след няколко години, през периода 1905 – 1908 г., в опазването на насаждението около днешната Телевизионна кула взема участие войската. Започва изграждането на Дендрариум, където лесовъдът Витан Минков създава разсадник за посадъчен материал за София. В него е имало 40 лехи, засети със смърч (*Picea*), бор (*Pinus*), платан (*Platanus*) и др. В този период с железопътни вагони от Германия (Саксония и Берлински разсадници) пристигат и секвоите (*Sequoia dendrongiganteum*) – днешните вековни дървета в Дендрариума. С железницата пристигат и първите фиданки от червен дъб (*Quercus rubra*).

Паркът може и да гразни селяните от Слатина и околните села, но пък привли-

*Тенис-корт към тенис-клуб „Long tennis“.
Източник: <http://stara-sofia.com>*

*Изглед на района на Семинарията.
Източник: <http://stara-sofia.com>*

ча чиновничеството и елита. Около 1,5 дка са дадени под наем за тенис-клуб на дружество „Long tennis“ на Дипломатическия корпус. През 1897 г., по молба на Светия Синод, столичното общинско управление отпуска терен от 50 дка за изграждане на Духовна семинария, което започва бързо – още през следващата 1898 г. Завършена е през 1903 г.

Под бюфета при Колодрума са подготвени нови 6 дка като място за разсадник за плодни и декоративни дървета. Направени са и две нови алеи с

гив кестен. Към средата на годината „Държавните гори“ („Борисова гора“) предизвикват голям интерес като продължение на „Княз-Борисовата градина“. В онези години френски кореспондент пише: *„Тукъ има един прекрасен парк „Княз Борисъ“, който е началото на един Булонски лесъ. Той се намира в полите на Витоша и ще стане най-хубавото нещо за града“*.

В началото на 1899 г. асортиментът на разсадника включва 40 вида декоративни дървета, 7 вида овощни, „буке-

ти, китки, декорации, траурни венци...". Централната алея от главния вход до бюфета (Детското игрище) е разширена и са направени някои подобрения.

„От дясно на шосето, водещо към кавалерийските казарми е предвидена двойна алея за конници и пешаци, а от лявата ще се предостави на велосипедистите“. По план и под ръководството на инж.

Мартов (от фирмата „Братя Иванови“) е извършена корекция на Перловската река, преустроено и облицовано е Голямото езеро (готово през 1904 г.), което зимно време се използва за пързалка. *„Входът на градината, съчетан с красивия Орлов мост (построен в периода 1890 – 1891) добил приятен вид“.* На острова

се предвижда по проект на арх. **Янаки Шамарджиев** павилион, който да служи за летен театър, концертна зала и забавления през летния сезон (най-вероятно неизграден поради липса на средства). Вместо него е построен декоративен павилион (бюфет) с общински средства. В него по време на изложби продавали цветя и палми. Изкоренено е създаденото през 1886 г памидово лозе.

След края на дейността на **Даниел Неф** (началото на XX век) градината заема площ от 500 дка, (общо със залесената част 900,5 дка), а жителите на града са били 50 000.

Главната алея, изглед откъм днешното Езеро с лилиите.

Източник: Ганев, Н., Залесяването на София (Градини, паркове и горски култури), София, 1942 г.

Езеро с фонтан.

Източник: Ганев, Н., Залесяването на София (Градини, паркове и горски култури), София, 1942 г.

След смъртта на **Даниел Неф** глъжността е заета от сина му **Карл Неф** (в периода 1900 – 1902), който засажда водни лилии в Рибното езеро. През периода на най-усилените залесявания 1885 – 1900 г., целенасочено са внасяни чуждоземни дървесни видове и извършвани наблюдения по тяхното аклиматизиране. Внасяни са семена от Горска академия Таранг от Германия и Търговска къща Грюнвалд от Австрия.

През същата година **Петър Беров** създава черничев разсадник (около 80 дка)

*Езерото „Ариана“ през 30-те години на XX век.
Източник: <http://stara-sofia.com>*

на ул. „Драган Цанков“ (срещу днешната сграда на БНР). Идеята е, черничевите дървета да създават условия за практикуване на бубарство, „...поминък може да се създаде чрез култивиране на мерата“, докладва лесовъдът. Намерението му е саботирано от „силни на геня“ по изборни съображения. Отменено е и решението за засаждането на вече изораните места зад Пепиниерата. Съпротивата на селяните от Слатина била много по-голяма от тази при засаждането на Борисовата гора. Стига се до сблъсък и престрелка с полицията и изпратения за помощ армейски ескадрон, завършила с убити и ранени.

Пъркът се превръща в любимо място и за спортистите. На Гимнастическото дружество „Юнак“, на ловджийското „Сокол“, на колоездачното и на туристическото дружество е дадено разрешение за изграждане на игрище с площ 76.5 дка. Любимо място на софиянци става „Ерменското“ (Арменското) игрище, на мястото на днешното езеро с патиците и Скаутското игрище, където се

провеждали импровизирани волейболни срещи.

В периода от 1901 до 1904 г. са залесени нови 1055 дка около Семинарията (1 000 000 фиданки). През същата година става голям пожар. Първите 700 – 800 дка. черен бор са засадени в чисти едностайни насаждения, разделени на квартали посредством стопански линии. След това продължава засаждането при смесване на черен бор, бял бор, веймутов бор, лиственица, смърч, липа, дъб и бреза: в чиста форма, с редуване на фиданките и в тесни и дълги пояси.

През 1906-а, когато елзасецът **Йосиф Фрай** (Josef Frey) става управител на градските градини и паркове в София, са изсечени и изкоренени заварените при създаването на градината стари върби. **Йосиф Фрай** изготвя план, който приема и доразвива идеите на **Даниел Неф**. Премахва канцеларията, конюшната и целия стопански двор и на негово място създава розариум (неизвестно защо занемарен към 1934 г.). Разширява градината до бул. Драган Цанков (тогава

Княз Симеон Търновски). В югозападната част оформя нов обслужващ сектор – стопански двор, конюшня, цветарници, жилища за работниците и канцеларии. Освен това добавя в Рибното езеро червени риби (*Carassius auratus*) и фонтани с фигури на жаби и костенурки.

През 1909 г. е извършено геодезично заснемане на терена на горските култури, 17 арундинационни точки обхващат площ от 2710 дка. През 1914 г. работите по залесяване се поемат от Секцията за укротяване на пороизщата и залесяването.

В новосъздадения от **Йосиф Фрай** стопански сектор започва изграждане на нови и по-големи парници и цветарници (два двускатни вкопани с размери 3/20 м с направление север-юг и един едностранен с направление изток – запад за полузимоустойчиви растения). Първият от тях е от 1909 г., вторият е от 1920 – 1923 г., а най-големият (250кв.м) е създаден през 1933 г. Четвърти цветарник е завършен от **Георги Духтев**.

По това време езерото „Ариана“ е отгадено под наем с изискване през лятото да има възможност за возене с лодки, а през зимата – зимна пързалка. Като конкретно изискване е посочен и типът на лодките.

През 1912 г. в с. Лъджене наемен убиец отнема живота на **лесовъда Васил Попов**, известен с непримиримостта си към браконьерството, закриляно от тогавашната администрация. По-късно, през 1934 г., под секвоите в Дендрариума е открит негов бюст паметник, дело на **Кирил Тодоров (1902 – 1987)** – майстор на човешкото лице. За съжаление, днес може да се види само постаментът.

В периода 1910 – 1914 г. в най-високата част на територията е построен градски резервоар. Работите по залесяването на парка се поемат от Секция-

Арх. Атанас Ковачев е професор по Градоустройство и териториално устройство, доктор на архитектурните науки, чл.-кор. на БАН, чуждестранен член на Руската академия на архитектурата и строителните науки, почетен член на Украинската академия на архитектурата, почетен професор на Московския архитектурен институт.

Ландшафтен архитект Владимир Маринов е специалист с дългогодишен опит в изграждане и поддържане на паркови площи. Преподава дисциплини, свързани с декоративна растителност в Аграрен университет Пловдив. Има публикации в списания и участия в научни конференции по теми от история на парковото изкуство и дендрологията.

Ландшафтен архитект Станимир Шаламанов е специалист с дългогодишен опит в планирането и проектирането на зелени площи – от малки паркови пространства до планирането на зелени системи на големи урбанизирани територии. Има публикации в списания, както и участия в научни конференции и форуми относно проблематика свързана със зелените системи на градовете.

Ланд. арх. Мария Гуркова е проектант в областта на ландшафтната архитектура, градоустройството и опазването на недвижимото културно наследство. През 2016 г. защитава докторска дисертация на тема „Принципи и методи за опазване и социализация на недвижими културни ценности в горски територии“.

та за укротяване на порошката и залесяването. Рибното езеро е доизградено, като в средата му е поставен фонтан от 36 водни струи с декорация от бигор и скулптурни фигури по проект на **арх. Никола Попов**.

Към 1916 г. вече са залесени терените зад Семинарията, Лозенския редут до Ловния парк и под Барутните погребни до Драгалевската река. Площта на парка вече достига 2 710 дка. Провеждат се благотворителни изложби-базари на рози, като средствата от продажбата им са използвани за войниците на фронта.

С поставянето на бюста на Иван Вазов, изработен от Жеко Спиридонов, през 1920 г. започва изграждането на Алеята на бележитите българи.

В местността Пустинята, Българският народен спортен съюз и Първото българско колоездачно дружество получават 60 дка за 15 г. безплатно ползване. Отпуснати са 59,5 дка за спортно игрище на футболен клуб А.С.23. Колодрумът е построен за Балканиадата през 1931 г., като за целта са откупени специални чертежи от Париж.

През 1923 г. под Семинарията е изсечена част от дъбовата гора за изграждане на Журналистическия квартал. Строи се големият стадион „Юнак“ (от 1931 до 1943 е имало и легена пързалка и са се провеждали състезания по фигурно пързаляне).

През 1924 – 1927г. е модернизирано езерото „Ариана“ – гренаж, бетониране, основен ремонт, старият павилион е преместен и е започнат строежа на нов салон (открит на 1 април 1929 г. от кмета **Владимир Вазов**). Отпуснато е място до стадион „Юнак“ за спортен клуб „Левски“ с площ 22,4 дка. По проект на **арх. Зафир Абрашев** и доброволен труд на част от мястото на днешния

Зимна пързалка върху замръзналото езеро „Ариана“.
Източник: <http://stara-sofia.com>

Национален стадион се изгражда стадион „Левски“.

Продължава изграждането на Алеята на бележитите българи. През 1926 г. е поставен бюстът на Христо Ботев, изработен от скулптора Андрей Николов, а две години по-късно (1928) – на Петър Берон от скулптора Иван Лазаров.

За управител на разсадника „Княз-Борис III“ е назначен **Витан Минков** през 1928 г. В изградената малка вегетационна къща с канално отопление, освен вкореняване на храсти (изходен материал от Австрия и Германия) са отглеждани цветя за малкия парк пред разсадника. Построена е кулата резервоар в Лозенец с кофа 623.80 м. (височина 27 м.). Во-

а. Бюст-паметникът на лесовода Васил Попов под секвоите в Дендрариума.

б. Днешното състояние на паметника.

Източник: а. Музей при ЛТУ; б. Ценкова, И., *Богатство, отвоювано с кръв и камъни*, списание „Тема“

Фонтан с декорация от бигор и скулптурни фигури в днешното Езеро с лилиите.
Източник: <http://stara-sofia.com>

дата се е издигала с електрическа помпа за водоснабдяването на високите части на квартала. Зимата на 1928-1929 г. е не-обикновено студена и загиват много от новосъздадените насаждения.

На 1 април 1929 г. при езерото „Ари-ана“ е открито новото казино на островчето. Павилионът е преустроен в бюфет, даван от общината под наем за три години, като наемателят можел да поставя по 20 маси около павилиона и се задължавал езерото да бъде почистено, гренирано и бетонирано. Предприемачът трябвало да построи хангар, служещ за депо на лодките, кънките и другия инвентар. През същата година са поставени бюстовете на **Георги Рак-овски** и **Георги Бенковски** с автори съ-ответно **Иван Лазаров** и **Жеко Спири-онов**.

Игрището „Юнак“ е завършено през 1930 г. и в него, чрез дарения, е издигнат паметник на юнаците доброволци от I рота на XII лозенска дружина на Маке-доно-Огринското опълчение. Започва изграждане на гъжговната канализация на градината. На 30.03. 1930 се е състоял учредителният конгрес на БОНСС (Бъл-гарски общ народен студентски съюз) на

най-високото място в Борисовата гра-дина (617 м, в миналото „**турското та-бие**“). Впоследствие е наричано „Бонсо-ва поляна“.

През 1931 г. около 60 дка при Цариград-ското шосе са изкоренени и влизат в чертите на новосъздадения Биологиче-ски институт на **проф. Методи Попов**. Бъдещата алея на бележитите българи е допълнена с бюстовете на **Любен Ка-равелов**, **Петко Славейков** и **Пенчо Сла-вейков**, изработени от скулптора **Анг-рей Николов**.

Прег офицерския клуб А.С. 23 през 1932 г. е открито първото детско лят-но игрище със съоръжения за три въз-растови групи (на мястото на днешния комплекс „Българска армия“). Още в този период увеличаването на спортните терени в парка не се приема с госта-тъчно одобрение. В „Планъ за украсата на София“ за подобряването на състоя-нието и изграждането на нови гради-ни, изготвен от **Петко Магжаров**, за Борисовата градина е споменато да се направи: „**Всичко необходимо, щото спортните игрища, които се намират в Борисовата градина, да бъдат добре уредени и да не я загрозяват. Тяхното**

по-нататъшно уголемяване, обаче ще бъде ограничено."

На мястото на **Йосиф Фрай** през 1933 г. до май 1934 е назначен **Георги Николов – Бако** (и за кратко **Енчо Негелев**), който насочва работата си към ската под Рибното езеро. Старите жаби и костенурки били презгрупирани и изградена една каменна лилия по средата.

За краткия период освен текущите работи по поддръжката по негов проект са прокарани *„горски пътеки, скали, малки горски пейки, полубеседки, горски ручейчета, които напомнят дивни горски кътове“*;*„Всички засадени дръвчета, храсти и горски билки ще бъдат етикетирани на български и латински, за да могат посетителите да опознаят растителността“*. Негово дело е и терасата срещу пристана край Голямото езеро (със стъпала от речни камъчета). Имал е идеи за беседка, от която да се открива прекрасна гледка към града

Паметник на юнаците-доброволци от I рота на XII Лозенска дружина на Македоно-Одринското опълчение. а. Изглед на паметника. б. Общ панорамен изглед на паметника и входа на градината с Перловската река.

Източници: а. <http://stara-sofia.blogspot.com> б. <http://stara-sofia.com>

*Каменна лилия - фонтан в центъра на днешното Езеро с лилиите.
Източник: <http://stara-sofia.com>*

(белведере) по подобие на Шьонбрун, за голям павилион „Палменгартен“, за тропически растения (на мястото на Скаутското игрище), декоративно цветарско училище за „майстори-градинари.

На 31 юли 1933 г. официално е открита построената по проект на **скулптора Васил Зигаров** „Народна чешма“, наричана заради облицовката си „Бигорова чешма.“

През 1934 г. за първи път с конкурс за управител на отделение „Градини и паркове“ е назначен специалист с висше специално образование – **Георги Духтев**.

Той приема и доразвива идеите на **Даниел Неф** и **Йосиф Фрай**. Централните алеи са настлани със стари тухли и вар. Увеличена е площта на стария и занемарен розариум и колекцията от рози. Построени са метална беседка и фонтан. Старият бюфет е разрушен, поради амортизация.

На мястото на разрушения бюфет е изградена детска площадка, както и балюстрада при Рибното езеро по проект на Архитектурното отделение с общински средства. **Георги Духтев** води прениски (в периода 1935 – 1940) с фирмата „Хайнеман“ – Ерфурт, за гоставки на рози (японски, ниски, едроцветни, гребноцветни и влечащи) за розариума.

По инициатива на арменците в България е поставен бюстът на **Пейо Яворов**, изработен от **Тригор Арагонян**.

През 1936 – 1937 г. са благоустроени 39 гка – бившето Скаутско игрище и това на IV полицейски участък, както и 40 гка над Дипломатическия тенис клуб. При

*Чешмата от бигор.
Източник: Стоянова, Ив., *Софийските градини 1878 – 1939*, „Пространство Форма“, София, 2009*

Изгледи към лятната къпалня „Мария-Луиза“.

Източник: <http://stara-sofia.com>

това се връщат към градината 4 гка, ползвани от тенис клуба. Уредено е общинското Детско игрище. Една от сградите се използва като интернат за деца на руски емигранти, има „училище на открито“ и климатично игрище за „телесно слаби деца“, планира се направата и на Лятна слънчева баня. В близост до детската площадка е поставен бюстът на **Марин Дринов** с автор **Иван Лазаров**, а на следващата година – на **Добри Желязков** от скулптора **Стефан Пейчев**.

По проект на **арх.Борис Далчев** през 1937 г. започва строителството на лятна къпалня върху 30 гка в местността Пустинята, над лятното училище. Открита е на 6 юли 1939 г. с емоционална реч на кмета **Иван Иванов**: „Общината започна строежи на летни къпални със съзнанието, че поема съществена грижа да създаде на младежта и на ония свои граждани, чиито средства и други условия на живота не им позволяват да летуват другаде, възможността да намерят лятна почивка тук, да понесат по-леко летните горещини, а децата да прекарат лятната си почивка в укрепване на своето здраве със слънце, чист боров въздух, прохлада и спорт“.

Към 1940 г. се благоустрояват: гръбовата част (9гка) между Рибното езеро и

колодрума, Обсерваторията, Лятното детско игрище и е създаден Японският кът (допълван и през 1974 г. и 1981 г). Растенията (японски вишни, рози и кленове, чашкогрян, хибискус) са дар от кмета на гр. Токио, в знак на приятелство.

Увеличава се и броят на паметниците – поставени са бюстове на **Васил Петлешков**, **Хаджи Димитър**, съответно от скулпторите **Васил Зигаров** и **Мара Георгиева**.

В периода 1940-1943 г. териториите на парка, граничещи със съседни улици са уплътнени с растителност. Наред с културите, които се отглеждат за цвеляване, за рязан цвят и за обществени помещения, **Йосиф Фрай** поддържа и богата колекция, зимуваща в полуподземна парник (разрушен при бомбардировките). Към 1941-а година площта на борвите култури до днешния бул. „П. К. Яворов“ е увеличена с 40 гка. От 1942 г. със закон Обсерваторията става Служба за точно време – една важна национална институция. Тази задача тя изпълнява до 1986 г.

След Втората световна война паркът се запазва и доразвива, като политическите промени в страната се отразяват и върху неговото функциониране и устройство. ■

НОВИНИ ОТ НАУКАТА

Световно критично-застрашен ибис кацна в Националния природонаучен музей на БАН

Северният плешив (горски) ибис (*Geronticus eremita*) е застрашен вид, оцелял чрез едва 200 – 249 птици по данни на BirdLife International от 2018 г. Той е един от общо четирите вида птици, изчезнали от европейската птича фауна през историческото време. Заедно с безкрилата загарка (*Pinguinus impennis*) – световно изчезнал вид през 1852 г., черният франколин (*Francolinus francolinus*), който на някои егейски острови оцелял до средата на 19 век, колхигският фазан (*Phasianus colchicus*) – местният номинатен подвид (*Ph. c. colchicus*), изчезнал от България и цяла Европа през 1990-те години, северният плешив ибис е бил широко разпространен в района на Алпите и южните полуострови на Европа.

Фосилни находки на *G. eremita* са датирани от късен плиоцен – ранен плейстоцен от Испания и Италия. Освен това видът е открит в холоценовски находища в Южна Франция.

Въпреки, че от сегашната територия на България не са известни доказателства за миналото разпространение на *G. eremita*, фосилни останки потвърждават някогашното (късно плейстоценско) разпространение на плешивите ибиси (род *Geronticus*) в страната преди около 1,85 млн. г. Намерените от нас костни находки в кариера за варовик край гр. Сливница (вж. сп. Природа – БАН, кн. 1/2014 г.) са определени като нов, неизвестен за науката и измрял вид – балкански плешив ибис (*Geronticus balcanicus*).

В северна Гърция е запазен интересен барелеф на скулптурна плоча в базиликата „Св. Ахил“ на острова на Малкото преспанско

Барелеф от базиликата „Свети Ахил“ на острова на Малкото преспанско езеро, изобразяващ плешив (горски) ибис (*Geronticus eremita*). По: Станчев-Ваклинов, Друмев (1976)

езеро. Любопитно е, че той останал незабелязан от Ханс Кумерльове (Hans Kumerlöwe), който в изчерпателния си преглед на гревните изображения на *G. eremita*, публикуван в 1983 г., е пропуснал този забележителен паметник. (За нас като българи, той е важен и с още нещо – тъкмо в тази църква е бил погребан българският цар Самуил.)

От друга страна Мишел Дефайс (Michel Deshayes) в 1987 г. публикува доказателства за бивше разпространение на *G. eremita* в района на езерото Стимфалус в североизточната част на Пелопонес в южна Гърция. Така поне в близкото историческо минало имаме надеждни следи за някогашното разпространение на този толкова загадъчен вид.

Сега в колекциите на отдел „Гръбначни животни“ на Националния природонаучен музей при БАН се съхраняват два монтира-

ни препарата. И двете птици са постъпили в сбирките след 1907 г., защото в публикувания от Херман Гретцер (Hermann Gretzer) през същата година каталог на колекциите в „Естествено-историческия музей на Н. В. Царя на всички българи“, няма данни за екземпляри от *G. eremita*. И двете птици са живели в Царската зоологическа градина и вероятно са били доставени от някоя от все още съществуващите тогава гнездови колонии в Сирия. В зоопарка на цар Фердинанд в София първо умряла мъжката птица (на 16 юли 1911 г.), сега екземпляр с номер NMNHS 2147, а не след дълго и женската (на 30 август 1911 г.) с номер NMNHS 2148.

След тази предистория стигаме до истинската сензация: Първият жив екземпляр на *G. eremita* в България бе наблюдаван в продължение на четири дни между 13 и 16 януари 2019 г. в околностите на град Карлово. Птицата е установена и прибрана на 16 януари 2019 г. от територията на 61-а Стрямска механизирана бригада в Карлово от експерта Градимир Градев от Спасителния център за диви животни в Стара Загора на федерацията „Зелени Балкани“. Тя била транспортирана жива до Спасителния център в Стара Загора, където засъжаление умряла от изтощение.

След като днес добре се знае, че оцелелите размножаващи се колонии се намират далеч от пределите на страната, интерес представлява въпросът как този рядък вид се озовал на наша територия. Оказва се, че птицата е била опръстенена от зоопарка в австрийския град Розег (Rosegg) в провинция Каринтия в южна Австрия. Нагнисът на пръстена е: TR Rosegg AUT 0043.427452357. По-

настоящем „Rosegg Tierpark“ осъществява проект „LIFE+“ за реинтродукция на плешив ибис през периода 2013 – 2019 г. В резултат на това над 120 излюпени в зоопарка птици се обучават да мигрират между северните подножия на Алпите и зоната им на зимуване в Тоскана в централна Италия. Очевидно е, че една от тези птици се е отклонила от пътя си и била отнесена далеч на изток, където е била регистрирана в България.

През второто десетилетие на XXI век видът все още се е размножавал в югозападната част на Мароко. До средата на 80-те години е гнездял и в Алжир. Гнездовата популация в югоизточна Турция е изчезнала през 1989 г. За щастие, в Сирия през 2002 г. била открита една реликтна гнездова колония, но ... през 2013 г. тя почти изчезнала.

Източната тлееща популация мигрира през Арабския полуостров на юг до Централна Етиопия, където зимува. Заслужава да се спомене, че в Австрия и Испания се поддържат полудиви популации и няколко

Плешив ибис (*Geronticus eremita*) – екземплярът от Карлово след постъпването му в Националния природонаучен музей на БАН, 04.02.2019 г.

Снимка: З. Боев

Главата на същата птица. Добре личи, че индивидът е млад и още не всички пера са подменени с черни. Снимка: З. Боев

груги, отглеждани на затворено, индивиди от тези популации са били пускани в някои части на бившия ареал на вида в Европа.

Споменатият съвместен проект за реинтродукция на вида в Австрия, Германия и Италия вече е успял да основе три гнездови популации в Бургхаузен (Burghausen, Бавария), Юбирлинген (Überlingen, Баден-Вюртемберг) в Германия и в Кюхл (Kuchl, Залцбург, Австрия).

Реинтродуцираните популации от централно-европейски зоопаркови популации произлизат от екземпляри от последните оцелели местни колонии в Близкия изток (Югоизточна Турция, Северозападна Сирия). Затова и мястото на намирането на екземпляра от Карлово, може да се обясни с местоположението му на трасето на бившия миграционен път на птиците от тези популации. Исторически видът оредява и изчезва постепенно, отстъпвайки на югоизток – от Алпите през Мала Азия до Близкия Изток.

Въпреки че екземплярът от Карлово всъщност е зоопаркова птица с произход от Централна Европа, нейното установяване в България на около 1400 – 1100 км югоизточно от точката на освобождаването му е ценно сведение в крайно оскъднята ни информация за миграционната фенология на една от най-редките птици в света.

*проф. д-р Златозар Боев, д.б.н.
Национален природонаучен музей – БАН*

